

גבולות היחידה: פרק כ"א פסוקים א'-ט'

נושא היחידה: מלחמת ערד ונחש הנחושת

מספר שיעורים: 1-2

כתבה: נורית שלזינגר

כללי:

בפרק כ"א אנו נתקלים לראשונה במאבק צבאי בין בני"י לבין עמי האזור. הפרק פותח במלחמת ערד, שאותה יזם מלך ערד, שראה שבני"י מתקרבים לאזור שלו. ההיתקלות במלחמה והצורך לסבוב את ארץ אדום גרמו לכך שנפש העם קצרה בדרך. הם התלוננו, וה' הביא עליהם את הנחשים השרפים. העם ניצל מהנחשים בעזרת נחש הנחושת.

משני הסיפורים עולה חשיבות הקשר הנכון בין עם ישראל לבין הקב"ה. הכרת בני"י בתלותם בעזרתו ובהשגחתו של ה', היא שמביאה אותם להצלחה ולהתגברות על מכשולים בדרך.

פתיחה:

נציג בפני התלמידים תמונה של תג חיל הרפואה (התמונה, בה נראה נחש כרוך על חרב, מובאת בנספחים), ונשאל: מי יודע מהו סמל זה?
זהו סמל של חיל הרפואה של צה"ל.
מדוע נבחר דווקא ציור זה לסמל חיל הרפואה?
בסוף השיעור היום, נדע את התשובה...

עיון בפסוקים:

כפי שראינו בפרק הקודם, עם ישראל נמצא כבר קרוב מאוד לארץ ישראל. מלך ערד שומע על התקרבות עם ישראל, ומחליט לא לחכות שהם יגיעו אליו, אלא לצאת ולהתקיף אותם.

נקרא את פסוק א':

"וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי מֶלֶךְ-עַרְדַּי יֵשֶׁב הַנֶּגֶב כִּי בָא יִשְׂרָאֵל דֶּרֶךְ הָאֲתָרִים וַיִּלְחַם בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּשָּׁב מִמֶּנּוּ שָׁבִי."

("דרך האתרים - מקום זה לא זוהה בבירור עד היום, ולא נתעכב בניסיונות לזהותו. הרעיון הוא שמלך ערד מבין שבני"י קרבים אליו.)

לא נראה שהייתה פגיעה בנפש, אך כן הייתה לקיחה בשבי.

בני"י פונים בתפילה אל ה' ונודרים נדר.

נקרא בפסוק ב':

"אִם-נָתַן תַּתֵּן אֶת-הָעָם הַזֶּה בְּיָדִי וְהִחַרְמְתִי אֶת-עַרְיָהֶם" (רש"י: אקדיש שללם לגבוה).

נדר בשעת צרה מבטא את הכרתו של האדם בכך שה' הוא שיכול להושיע מהצרה. הנודר מקבל על עצמו להתחזק בעבודת ה', ומקווה לקבל בזכות זה את עזרת ה'. * האם אתם זוכרים מקרים נוספים בתנ"ך שבהם אנשים נדרו בשעת צרה? (יעקב, יפתח...)

נקרא את פסוק ג':

"וַיִּשְׁמַע ה' בְּקוֹל יִשְׂרָאֵל, וַיִּתֵּן אֶת-הַכְּנַעֲנִי, וַיַּחְרֶם אֹתָהֶם, וְאֶת-עַרְיָהֶם", ונסביר: נסביר: ה' שמע לתפילת העם. בני" ניצחו את מלך ערד, וקיימו את נדרם. העם מנציח את המעשה בשם המקום – חרמה, ובכך מודה לה' על הניצחון. "וַיִּקְרָא שֵׁם-הַמָּקוֹם, חֶרְמָה." עכשיו צריכים בני" להמשיך במסעם. והם ממשיכים. שימו לב מה קורה להם בדרך.

נקרא את פסוק ד':

"וַיִּסְעוּ מֵהַר הָהָר דָּרָךְ יָם-סוּף לְסִבְבַּת אֶת-אֶרֶץ אֲדוֹם וַתִּקְצַר נַפְש־הָעָם בַּדֶּרֶךְ". ונשאל: מדוע, לדעתכם, קצרה נפש העם בדרך, כלומר – נמאסה עליהם הדרך? - ייתכן שזה בגלל האילוץ לסבוב את ארץ אדום, שהאריך להם את הדרך (לפי רש"י, חזרו בני" שבעה מסעות אחורה), ואז כשנמאס להם, בני" מתלוננים. נקרא את פסוק ה':

"וַיְדַבֵּר הָעָם בְּאֱלֹקִים וּבַמֶּלֶךְ: לְמָה הֶעֱלִיתֵנוּ מִמִּצְרָיִם לָמוֹת בַּמִּדְבָּר כִּי אֵין לָחֶם וְאֵין מַיִם וּנְפֹשֵׁנוּ קָצָה בְּלֶחֶם הַקָּלָקָל".

טענתם תמוהה: וכי אין להם לחם ואין להם מים? והרי יש להם מן! ולא נראה שהיה להם באותו זמן מחסור ממשי במים, שהרי הקב"ה אינו נותן להם מים במענה לתלונתם, כפי שקרה במקרים קודמים. אז מה כוונתם? ושימו לב איך הם מכנים את המן – "הלחם הקלוקל"!!

ניתן להביא כאן את פירושו של רבנו בחיי לפסוק:

"...אבל זו הייתה תלונתם – אמרו: הנה ענייננו משונה, אין לנו לחם ומים כשאר האומות" (רצוי שהמורה יעיין בדברי רבנו בחיי במלואם). כלומר: אין לנו לחם ומים רגילים, בדרך הטבע, כמו של שאר העמים. (גם רש"י בפירושו למילים "בלחם הקלוקל" מתייחס לטענתם של בני" על מזרותו של המן.)

בני" נענשים מיד – נקרא את פסוק ו':

"וַיִּשְׁלַח ה' בָּעָם אֶת הַנְּחָשִׁים הַשָּׂרְפִים וַיִּנְשְׁכוּ אֶת-הָעָם וַיָּמָת עִם-רַב מִיִּשְׂרָאֵל". נסביר את המושג "הנחשים השרפים" – ששורפים את האדם בארס שיניהם (רש"י). מדוע נענשו דווקא על ידי נחשים? – נשמע את רעיונות התלמידים.

ניתן להציע מספר תשובות:

- בהמשך להסברנו על פי רבנו בחיי, הרי שבנ"י קיבלו בעצם את מה שביקשו – הנהגה טבעית. בדרך הטבע יש במדבר נחשים, והם מכישים את האדם. זה שעד כה לא פגעו נחשים בבנ"י, הרי זה רק בזכות ההנהגה הנסית שבה מנהיג אותם ה'. ועכשיו מראה להם ה': אם אתם רוצים הנהגה טבעית - זו התוצאה.
- ניתן להביא את רש"י, שמציע כאן שני פירושים (רש"י לפסוק ו', ד"ה "וינשכו את העם")

נקרא את פסוק ז' עד האתנחתא:

"וַיָּבֵא הָעָם אֶל-מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ חָטְאנוּ כִּי-דִבַּרְנוּ בְּה' וְנָכַח הַתְּפִלָּל אֶל ה' וַיִּסַּר מַעְלֵינוּ אֶת הַנֶּחֱשׁ."

בנ"י מבינים מיד שחטאו, מודים בחטא ומבקשים ממשה להתפלל עבורם.

נשאל את התלמידים: האם, לדעתכם, מגיע להם שמשה יתפלל עבורם? (ייתכן שהתלמידים יביעו עמדות שונות – מגיע, כי הודו בחטאם / לא מגיע, הרי רק הרגע התלוננו ודיברו בצורה קשה נגד ה' ונגד משה.)

נקרא את המשך הפסוק: "וַיִּתְפַּלֵּל מֹשֶׁה בְּעַד הָעָם" - משה מיד מתפלל בעד העם. נפנה את התלמידים לרש"י: "**מכאן, למי שמבקשים ממנו מחילה, שלא יהא אכזרי מלמחול**". משה מלמד אותנו לא לעשות חשבונות מדוקדקים עד כמה מגיע או לא מגיע, ולא לנטור איבה, אלא כיוון שאדם מבקש מחילה, למחול לו.

ה' נותן למשה "תכסיס" (למורה: זהו לכאורה תכסיס, ובהמשך נראה את משמעותו) כיצד יינצלו בנ"י מהנחשים. נקרא בפסוקים ח'-ט'.

יש להסביר את המושג "נס" – מוט גבוה, שמה שנמצא עליו **מתנוסס** לעיני כול.

אם הזמן מאפשר, ניתן לתת לתלמידים להשוות בטבלה בין ציווי ה' לבין הביצוע על ידי משה (**הטבלה עם ההנחיות מופיעה בנספח**).

מן ההבדלים ניתן להעלות מספר דגשים ותובנות (שאותם מביא רש"י):

- ה' ציווה לעשות "שרף", אך לא אמר מאיזה חומר, ומשה הוא שהחליט לעשותו מנחשת, בגלל לשון נופל על לשון – "נחש נחשת".
- ה' אמר "וראה", ובביצוע כתוב "והביט". ראייה היא סתמית, אך הבטה היא בכונה. כלומר, אין כאן "תכסיס", אלא נדרשה מבנ"י כוונה. מהו "תכסיס" זה? חז"ל כבר שאלו: "וכי נחש ממית או מחיה?" והדברים מובאים ברש"י לפסוק ח', ד"ה "וראה אותו". נלמד את רש"י עם התלמידים (מהמילים "ואמרו רבותינו").

בעצם, מה שמביא את הישועה והרפואה, זו החזרה בתשובה של העם - ההכרה שלהם בחטא. אמנם, כדי לברר עד כמה התשובה מעולה ומלאה וכדי לחזק אותה, בא הנחש ומוכיח, שמעבר לבקשת הרפואה, יש שעבוד הלב למעלה. נשאל: על מה צריכים בני"י לחשוב כאשר הם מסתכלים על נחש הנחוש? מה הוא אמור להזכיר להם? (שהם עשו כמעשה הנחש ועליהם לתקן את דרכם / שאם ימשיכו להיות כפויי טובה ביחס להנהגה הנסית, הם ימשיכו להיות מוכשים על ידי נחשים, כי כך זה במדבר / שה' הוא השומר עליהם - ממנו באה המכה, וממנו תבוא הרפואה וכו' וכו').

- ניתן לתת כמשימת כתיבה בבית, לכתוב את מחשבותיו של אדם מבני"י שהוכש על ידי נחש וכעת שוכב ומביט בנחש הנחוש.

נשאל את התלמידים: האם אתם זוכרים אירוע קודם במדבר שבו התגברו בני"י כביכול בעזרת "תכסיס", אך באמת היה זה בזכות כוונת הלב כלפי מעלה? הכוונה, כמובן, היא להרמת ידיו של משה במלחמת עמלק. יש להסב את תשומת לב התלמידים לכך ששאלת חז"ל על "תכסיס" זה מופיעה באותה משנה עם השאלה על הנחש (מסכת ראש השנה פרק ג', משנה ח').

הצעות להמחשה:

ניתן ורצוי לשיר עם התלמידים את דברי המשנה (המופיעים ברש"י) "וכי נחש ממית...". יש מספר מנגינות. להלן קישור לביצוע השיר "וכי ידיו של משה... וכי נחש ממית...". על ידי מקהלת הילדים פרחי לונדון <http://cafe.themarker.com/music/2519851>

מסרים והפנמה:

מלחמת ערד

המפתח לישועת האדם הוא ההישענות על ה'. המשפט המרכזי בסיפור הוא הנדר המבטא ביטחון ואמונה בה'.

נחש הנחוש

1. לא הנחש ממית, אלא החטא. ולא הנחש מחיה, אלא שעבוד הלב לאבינו שבשמים.
2. לא להיות כפויי טובה - בני"י היו כפויי טובה כלפי ההנהגה הנסית במדבר (המון), ונענשו בהפסקת הנהגה זו לשעה קלה.
3. מי שמבקשים ממנו מחילה - שלא יהיה אכזרי מלמחול.

סיכום:

נחזור לסמל חיל הרפואה שהצגנו בתחילת השיעור. עכשיו אנו מבינים מדוע נבחר נחש כרוך על מוט (במקרה זה – חרב) כסמל של רפואה – כמו נחש הנחושת שריפא את העם (סמל זה מופיע גם כסמלם של ארגוני בריאות שונים, כדוגמת "יד שרה"). גם היום עלינו לזכור, שעם כל כוחה של הרפואה ועם כל כוחו של צה"ל, הרי שהקב"ה הוא רופא כל בשר, ובסופו של דבר, עלינו לכוון את לבנו לאבינו שבשמים.

הרחבות:

- ניתן להפנות את התלמידים לספר מלכים ב' פרק י"ח, פסוקים א'-ד', ולהציג להם את השאלות הבאות:
  1. מה היה בסופו של נחש הנחושת?
  2. מדוע הוחלט לעשות לו כך?
- סרטון באורך 3:27 דקות, בו מצולם ניסוי של הפקת נחושת:
<https://www.youtube.com/watch?v=u4MW1vLGrGU&spfreload=10>
- לחידוד המסר שלא הנחש ממית או מחיה, ניתן להביא את הסיפור המופיע בגמרא ברכות דף ל"ג, ע"א:
ת"ר מעשה במקום אחד שהיה ערוד והיה מזיק את הבריות. באו והודיעו לו לר' חנינא בן דוסא. אמר להם: הראו לי את חורו. הראוהו את חורו. נתן עקבו על פי החור, יצא ונשכו ומת אותו ערוד. נטלו על כתפו והביאו לבית המדרש. אמר להם: ראו בני, אין ערוד ממית, אלא החטא ממית. באותה שעה אמרו: אוי לו לאדם שפגע בו ערוד ואוי לו לערוד שפגע בו ר' חנינא בן דוסא.

נספח: תג חיל הרפואה

בטבלה שלפניך מובאים בצד ימין דברי ה' למשה, ובצד שמאל מעשי משה.

השלם בטבלה שלפניך את המילים החסרות מפסוקים ח' ו-ט'.

"ויעש משה" (פסוק ט')	"ויאמר ה' אל משה" (פסוק ח')
ויעש משה _____	עשה לך _____
וישמהו _____	ושים אותו _____
והיה אם נשך הנחש את איש אל נחש הנחושת _____	והיה כל הנשוך אותו _____

סמן בכחול זוגות של מילים דומות שכתבת בשני צדי הטבלה.

סמן באדום זוגות של מילים שונות שכתבת בשני צדי הטבלה.

❖ המשימה לקוחה מהחוברת: **שיעורים בספר במדבר לכיתה ד'**, משרד החינוך התרבות

והספורט, המינהל הפדגוגי, האגף לתכניות לימודים, ירושלים התשנ"ז.